

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 4 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden

Nr. 19 (augustus 1979)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts na goedkeuring.
Copyright. Redactie-adres :
Havenrak 1, Broek in Waterland

TWEE BROEKER ANEKDOTES

Bij het grasduinen in de plaatselijke historie vinden we maar zelden gegevens, die ons wat op de hoogte brengen van het leven van de gewone man. Over het algemeen bestaan de bronnen uit min of meer officiële stukken, die ons doorgaans op dit punt niet veel wijzer maken. En als er dan eens persoonlijke omstandigheden worden genoemd, dan betreffen ze vrijwel altijd leden van het dorpsbestuur of anderen uit de regenten-clan. Een uitzondering hierop vormen bijvoorbeeld de Broeker schepenrollen en de criminele rol van Waterland, waarin vooral de zogenaamde examinatiën (verhoren) soms interessante gegevens bevatten. Maar deze beperken zich uiteraard tot de kwaaddoeners.

In de 18de eeuwse literatuur zijn twee anekdotes te vinden, die beiden een ongeval met een boot beschrijven in de omgeving van Broek: één uit 1728, waarin van een akelig ongeluk wordt verteld dat in het jaar 1623 plaats vond op de Noordmeer, en één die een vermakelijk voorval verhaalt dat zich omstreeks 1733 afspeelde op de Broeker Trekvaart.

Uit beide anekdotes proeven we een sfeer, die in de officiële stukken ontbreekt. Hoewel de oude stijl, waarin de verhalen zijn geschreven, voor sommigen misschien wat minder vlot leest, werd toch besloten om ze in de oorspronkelijke stijl en spelling te brengen; de gebezigde uitdrukkingen, en de soms wat te uitvoerige verhaaltrant van het tweede stuk, geven een onmisbaar cachet aan deze anekdotes.

Een droevig exempel van een trouwe hond, die zijn meester ombracht

1623. In de maand van Augustus zou tot Broek in Waterland een pachter, die zijn pachtschuld niet wilde of niet konde betalen, daar over dikwils van Jan van Kuijlenburg, Schout van Monnikendam gewaarschout wierde, dat dat hij zijn pacht-penningen moest opbrengen, of hij zoude hem in hegtenisse halen. De pachter des Schouts dreijgementen niet agtende, wierd eijndelijk van de voorsz. Schout (die een groote Hond bij hem hadde,) met zijn twee Dienaars geapprehendeert (gevangen

genomen), en verwagte den avond, om hem na Monnikendam te voeren; 's nagts begaven zij haar in een roeischuijt, dat zij daar een praam noemen, en voeren zo voort. Onderwegen de pachter zijn staat overdenkende, begon te klagen dat hij om zulke saak gevangen wierde, presenteerde de Schout een somme gelds, dat hij mogt losgelaten werden, die Ratione Officii (ambtshalve) verklaarde dat niet te kennen ofte willen doen. De pachter desperaat, aan zijn handen geboeijt, en geen uitkomst ziende, slaat zijn beide armen om den hals van den Schout, en roeijt het praampjen om, zo dat zij beide te gronde gingen al worstelende met malkander; eijndelijk raakten zij van malkander, zo dat de Schout wederom boven quam om hem te salveeren (zich te redden), maar de Hond die zijn meester de Schout miste, en hem van agter na boven quam, sprong door trouwigheid op zijn meesters hoofd en lichaam, rontom swemmende om hem bij te staan, daar hij geduurig groote schaade deede, want hij hield zijn meester geduurig onder water en was hem geduurig in de weeg, want hij nooit het hoofd boven water konde krijgen, dewijl hij nooit niet van hem week, gissende hem bij te staan zoo dat eijndelijk de Schout met de pachter beide verdronken, maar de Dienaar die bij hem was, salveerde zijn leven boven op de praam daar hij was opgekloutert. De Burgers dit vernemende, waren met de weduw die veel kinders hadden zeer droevig, 't welk zelden gebeurt dat zij bemint zijn.1)

Cornelis Schoon haalt dit voorval aan in zijn Beschrijving van het Dorp Broek, 2) en vervolgt:

Van dit geval hebbe ik, bij de oudste lieden van ons dorp, nooit iets kunne te weten komen, ook hebbe ik tot hier toe, in 's Dorps of particuliere papieren, daar van tittel nog jota gevonden; egter besitte ik zeker extract uijt de oude

retro actens der Stadt Monnikendam, waar uijt de waarheijd deser historie, (immers voor het voornaamste gedeelte), ten klaarsten blijkt; luidende als volgt. Op den 2 Augustus Anno 1623, is gestorven Jan Cornelisz. Kuijlenburg, Schout der Steede Monnikendam, misgaders Balliuw en Dijkgraaf van Waterland; en is verdrongen des nagts ten twaalf uren, in 't Noordermeertje, komende van Broek in Waterland gevaaren, met een schuijtje, 't welk door pac,kens*), gevangen omgestolpt is.

*) pac.kens, dese twee woorden zijn duijster. Indien het mij geoorloft is na de zin van de zelve te gissen, zo zoude ik lesen: door den gevangen pachter Kennis, te meer dewijle zulk een naam in deese quartiere niet onbekent is. 3)

Claas Bruin wijdt in zijn Noordhollandsche Arkadia 4) aan deze geschiedenis een 22-regelig rijm, dat echter geen nieuwe bijzonderheden brengt. 5)

De afgebeelde 18de eeuwse kopergravure laat het voorval afspelen in de nabijheid van een gefantaseerde, rijke, barokke bebouwing, met Monnickendam in het verschiet. Het water wordt in een, aan de gravure toegevoegde notitie aangeduid als 'de vaart tusschen Broek in Waterland en de Stad Monnikendam', hetgeen ook historisch onjuist is, aangezien deze vaart pas in 1634 zou worden gegraven. 6)

In een zeldzaam, anoniem boekje uit 1733, waarin een tocht van vier, merendeels jonge wandelaars door Noord- en Zuidholland wordt beschreven 7) wordt het vermakelijke avontuur verhaalt, dat de wandelaars, na een bezoek aan Broek, meemaakten op weg naar Monnickendam. Het voorval zal hebben plaats gehad ongeveer op de plaats, die Cornelis Schoon in 1766 in tekening bracht. 8) Zie de afbeelding.

Een koddig spektakel op weg naar Monnikendam

Tot omtrent vier uren in den namiddag te Broek gebleven zynde, namen wy afscheid van onzen Hospes, en begaven ons verder op reize naar Monnickendam, welke stad wy op ons gemak in een uurtje begaan konden. In 't wandelen langs de trekvaart, terwyl wy elkander met verscheide discourssen onderhielden, en zo als wy omtrent een quartier uurs aan deze zyde van gemelde stad genadert waren, quam ons een aardig spektakel voor, waar van ik de Histori niet kan nalaten te melden. Twe jonge Boerinnen en een jong Boertje, die daar omtrent uit een woning gekomen waren, zaten in een Schuitje, en hadden eenige emmers met melk daar in, welke zy vermoedelyk naar Monnikendam brachten, wyl derwaarts geroeit wierd. De gene die roeide scheen aan den opschik wel de meid te zyn, en 't ander boerinetje dat aan 't achter einde van 't schuitje nevens 't boertje zat, geleek wel de Dochter van den huize. Vermits zy een bolle jonge meid, en gantsch niet lelyk was, stoei-

de het boertje dat naast haar zat, gestadig met haar, waar uit wy besloten dat hy een buurvryer was, die mede naar de stad voer om iets te verrichten, of zich mogelyk wel expres alleen maar in 't schuitje had gezet, om zyne vryster wat gezelschap te houden. Dit stoeien hadden wy al even voor ons gezien, eer wy 't schuitje genadert waren, maar vervolgens vlak op de hoogte gekomen zynde, en terwyl de roeister al vast de vaart op roeide, langs welke wy naar de stad toegingen, begon het spel eerst recht ernst te worden. Daar de twe luiden voor heen al zittende gemalt hadden, begonnen zy 't nu al staande te doen, zonder ons te ontzien, of op de vermaningen van de meid, dat zy 't laten zouden, te letten. Dit staan wierd veroorzaakt door dat het boerinetje, die 't spel alzo wel zocht als het boertje, zich, naar 't scheen, al zittende niet genoeg tegen hem had kunnen verweren, en derhalven het eerst over einde rees om hem te overmeesteren, waar op hy toen ook voort op stond om zich te beter te defenderen. Doch dit worstelen had nauwlyks tien tellens geduurt, of 't boerinetje raakte door eenen stoot dien 't boertje haar gaf, of door een mistred dien zy deed by ongeluk ter zyde over boort in 't water te vallen, en dat wel zo fataal, dat het hoofd onder, en de voeten boven quamen.

Het boertje, dat niet weinig ontstelt over zo een onverwacht ongeval scheen, greep toen haastelyk toe, om zyne Maitres, waar van de rok nog boven water te zien was, daar aan op te halen; doch de spoed die de schuit in 't voort roeien maakte, hoe weinig die ook was, kon hy haar niet bereiken, wyl zy in 't achter einde uitgevallen zynde, in dat tasten al ter lengte van een el of twe achter 't schuitje lei te dryven. De roeister dit ziende, wendde toen op 't aller-spoedigts naar de plaats alwaar 't boerinetje in 't water lag, en quam ook in een ogenblik, op hare hoogte, met het schuitje naast haar, waar door de Jongman gelegenheit kreeg, om zyn liefje by de rok te vatten, en haar zo op te halen. Doch vermits zy, gelyk gezegt is, een dikke bolle zus was, die vry al wat gewicht in den aars had, en nu nog zwaarder was geworden, door 't water dat in hare klederen getrokken was, gebeurde 't in dat ophalen, zo als hy even den rok had aangetast, en zyne force te werk wilde stellen, dat de haak en 't oog waar mede de rok om 't lyf was vast gehecht, quamen te breken of af te scheuren, zo dat hy alleen den rok in de hand hield, terwyl zyne Maitres nog al dieper scheen te zinken. Indien hy toen nog eenen anderen rok had gezien, hy zou zekerlyk mede daar naar gegrepen hebben; doch zy had niet meer dan dien eenen rok aan gelyk naderhand bleek, hebbende zich zekerlyk maar zo dun gekleed, omdat het zeer warm weer was, zo als de boerinnen in den zomer wel meer gewoon zyn te doen. Maar by dit ongeluk van 't los breken van den rok was weder een geluk; want door de force die 't boertje met zyn optrekken gedaan had, was zyne Maitres zodanig in 't water omgewentelt, dat haar bovenlyf daar door met een zwenk boven 't water quam, zo dat hy haar aan de armen kon grypen. Hy dit ziende, en zeer gauw en

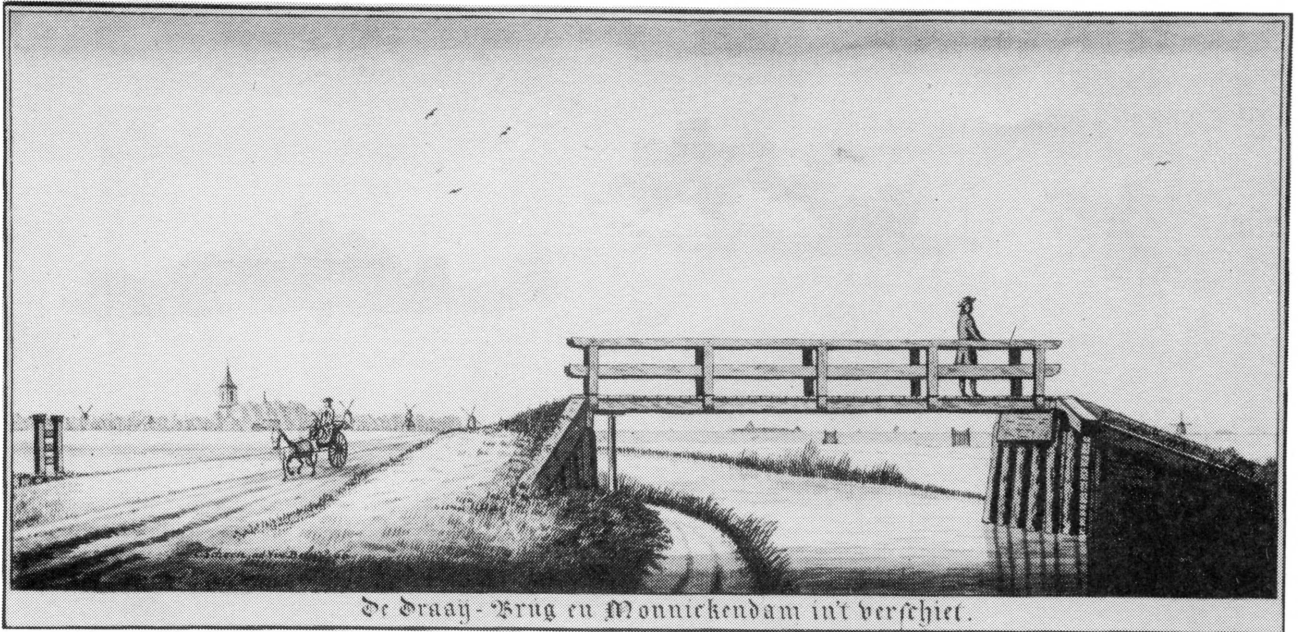
sterk zynde, nam dien slag in dat oogenblik wel waar. Den rok dien hy in den hand hield, en zich den tyd niet gunde om in 't schuitje te leggen, liet hy maar weder in 't water vallen, om de handen ledig te hebben, denkende dien daarna wel te zullen krygen, en greep zo gezwind het boerinnetje onder de armen, dat hy haar door nog even van pas salveerde, zonder 't welk zy zekerlyk te gronde zou zyn gegaan.

Hy haalde haar dan onder de armen in 't schuitje op, doch niet dan met zeer veel moeite, wegens de zwaarte van haar lighaam, hoe een sterke knevel hy ook was. Maar dit ophalen geschiedde met zo eene rare vertoning, dat wy, die expres stil waren blyven staan, om de uitkomst van dat werk eens aan te zien, niet weinig daar over laghen moesten. Vermits het boerinnetje aan dien kant van 't schuitje uit het water wierd gehaalt, aan welken wy op het land stonden, en dat haar voorlyf naar 't schuitje was gewend, zagen wy in 't ophalen dat zy onder den enkelen rok geen broek aan had gehad, en dat haar hemd zodanig door 't water van achteren aan haar bovenlyf zat opgeschort en vastgekleeft, dat haar geheel achter quartier zich 't eenemaal bloot vertoonde, zo dra zy zo verre boven 't water quam; by welke gelegenheid wy t'effens zagen dat zy van zulke suffisante achter wangen was voorzien, dat men 'er gemakkelyk twe ordinaire paren van zou hebben konnen draien. Schoon het boertje in 't ophalen zekerlyk zo wel zag als wy, dat zyne Maitres van achteren bloot was, en misschien ook wel gehoord heeft dat wy'er om begonne te laghen, kon hy echter het hemd niet neerslaan voor dat zy in de schuit was, om dat hy zyne handen en armen genoeg werk had te geven, om haar voor eerst maar binnen boort te brengen. Doch de roeister die middeler wyl opgestaan was om mede de behulpzame hand te bieden, aan 't boort genadert zynde, zo als de Jongman zyn liefje al tot de knien uit het water had gehaalt, en ziende dat zy van achteren naakt was, sloeg haastelyk het hemd nederwaarts eer 't boerinnetje nog ter dege in 't schuitje was. Ten gelukke dat het hemd van voren niet opgeslagen was geweest, ten minsten het scheen ons zo toe, omdat de roeister aan dien kant gene nederhaling nog toedekking deed; 't geen ook anders te veel ergeuis en ontstichting aan 't boertje zou gegeven hebben.

In 't eerst toen het boerinnetje uit het water gehaalt, en op eene bank nedergezet was, scheen zy t'eenemaal buiten kennis te zyn, en was zo bleek als de dood. Doch nauwlyks een half quartier uurs daarna, en na dat zy eene menigte van water had uitgebraakt, verquam zy weder; een teken dat zy van zeer sterken natuur was, want menig een die zo lang met het hoofd onder 't water gelegen had als zy, zou het niet na vertelt hebben. Zodra het boertje zyne Maitres uit het water geholpen, en de zorge voor haar de roeister aanbevolen had, keek hy rond naar den rok dien hy in 't water had laten vallen, om den zelve ook te salveren, maar nergens was 'er een rok te vernemen. Door eenige zwaarte die zekerlyk in de zakken moest geweest zyn, was hy t'eenemaal te gronde gegaan; 't welk wy echter al zo weinig

gezien hadden als 't boertje of de roeister, om dat wy al zo veel attentie hadden gehad op het salveren van 't boerinnetje te letten, als haar Minnaar om haar uit het water te helpen.

De rok dus nergens vernomen wordende, wierd daar omtrent gins en herwaarts in 't ronde met het schuitje gewend, en met de riemen overal op den grond getast om dien te vinden; maar schoon men wel een quartier uurs hier mede bezig was, men kon geen rok aantreffen.

De Draag-Brug en Monnikendam in't verschiet.

Ondertusschen zat het arm boerinnetje, dat toen tot haar zelve gekomen was, in haar nat hemd, waar over zy niet dan een keurslyf had, in de schuit te trillen, en begon te schreien, toen zy zag dat haar rok nergens te vinden was, waarin zy zeide eenig geld en zilverwerk te zyn. Daar by merkten wy dat zy zeer beschaamt en verdrietig wierd in dusdanigen halfnaakten staat te moeten zitten, in 't gezicht van vier manspersonen, als wy, die sterk het oog op haar hielden, en zomtyds eens grimlaghten. In dezen verlegenheit eischte zy eenen rok van de roeister, om die aan te trekken, en dan uit het schuitje aan land te treden, om zich naar haar Vaders woning te begeven, die niet verre van daar was. Want, zeide zy tegen de roeister en het boertje, ik kan dus met natte ligchaam niet naar de stad varen; ik moet naar huis toe om my te drogen en te verschonen; gy met u beide zult dezen avond het werk voor my in de stad dienen waar te nemen; ik verzoek dat Krelis met de melk rondt loopt in plaats van my. Dit wierd aangenomen om te doen; maar vermits de roeister zelf maar eenen enkelen rok aan had, kon zy dien op 't verzoek van 't boerinnetje niet geven. Hoe zou ik u mynen rok kunnen geven, Aagje zeize, daar ik zelf maar eenen aan myn lyf heb? Kan ik met myn enkele hemd naar de stad toe roeien? Dat zou daar een schoon spektakel geven, als ik 'er in dien staat met de melk rond ging. Hier zit niets anders op, dan dat gy maar zo als gy daar zyt, eer gy verder koud en verkleumt word, naar huis loopt,

dat immers maar een half quartier uurtje gaans is, en dat gy u daar dan verkleed, of te bed gaat leggen, zo als gy wilt. Moet gy zo in uw enkel hemd heen lopen, wat raad? Hier is anders geen kans, niemand ziet u hier buiten, toch, als die vier karels die daar staan (ons daar mede menende) en wat is daar endelyk aan gelegen? Gy behoeft u daar over niet eens te schamen, wyl het toch een ongeluk is, gelyk zy wel gezien hebben. Het eenige wat die spotvogels al zeggen kennen, is, dat zy een boerin in 't hemd hebben gezien; en wat is dat al meer?

Wat zou Aagje doen? Zy moest wel resolveren om uit de schuit te treden, en zich naar haars vaders huis te begeven, wyl zy geen rok krygen kon, en in dien staat niet naar de stad kon varen. Maar dit te moeten doen in presentie van vier manspersonen die op haar stonden te gapen, konden wy wel aan haar gelaat zien dat haar een zeer hard gelag was, inzonderheit wyl zy aan dien zelfden kant van de vaart alwaar wy stonden, aan land moest treden. Zekerlyk zou Krelis haar minnaar, om hare eer te salveren, wel gaarn zo lang eene van zyne broeken aan haar geleent hebben, indien hy eene overig had gehad; maar zelf niet dan een enkele linne broek om de luchtigheid aan hebbende, kon hy zich daar van niet beroven, wyl hy dan genoodzaakt zou zyn geweest in zyn hemd naar de stad te varen, alwaar hy nu de roeister onvermydelyk in het rond brengen van de melk helpen moest, by gebrek van Aagje. Haar naar huis te geleiden, dorst hy ook niet te doen, niet alleen wyl hy ongetwyffelt vreesde daar niet zeer welkom by haren vader te zullen zyn, en het ook niet veel voegde eerbaarheids halve dat een vryer zyn vryster in 't hemd t'huis brocht, maar ook om dat de roeister dan tot zyne wederkomst zou hebben moeten wachten, en de tyd, waar van reets veel door dat ongeluk verlopen was, dan te kort zou geschoten zyn, om op de behoorlyke uren de melk in de stad te bezorgen en weder ter rechter tyd t'huis te wezen; gelyk wy dit dan alle uit de redenen die zy te zamen raadplegende voerden, konden besluiten. Dus vond Aagje zich wel gedwongen alleen, in zo eenen staat als zy was, aan onzen kant op het land te treden om naar huis te marcheeren. Doch met wat eene confusie zy dit deed, schoon zy anders nogal vry assurant scheen, is licht na te leiden. Zy stapte, zonder verder een woord te spreken; uit het schuitje, en liep toen zy aan land gekomen was, zo hard als zy kon naar hare woning, op hare blote voeten, wyl zy gene koussen aan had gehad, en hare klompen of muilen, zedert dat zy in 't water gevallen was, onzichtbaar waren geworden. In dit heen lopen konden wy net af speculeren hoe lang haar hemd was, want zagen toen dat het tot aan de knien quam. Wy hielden ons oog op haar zo lang als wy konden, op den weg die aldaar lynregt was, om te zien waar zy in zou lopen, wyl wy verstaan hadden dat hare woning niet verre was. Eer zy nog daar aan toe quam, moest zy twe boeren passeren, die even bezyden den weg op het land stonden, en niet weinig verwondert schenen hunne buurvryster daar zo in 't hemd te zien lopen, gelyk wy afmeten konden aan de handen die zy daar over in malkander sloegen, en aan 't schaterend lagchen

dat wy hen even konden horen doen, wyl het in dien avondstond zeer stil weer was. Ongetwyffelt, dat nog wel meer bureu haar in dien staat hebben gezien, eer zy t'huis quam; maar evenwel zy quam 'er eindelyk, gelyk wy van verre duidelyk zagen, alzo hare woning met een hek aan den weg der trekvaart alwaar wy stonden, uitquam. Doch, hoe dat haar Vader haar ontvangen heeft, of wat leugentjes zy hem op de mou heeft gespelt, is ons onbekend.

En dan sluit de schrijver van het boekje de historie af met te melden dat Krelis en de roeister zich vervolgens met de melk naar de stad spoedden, en ook de vier wandelaars hun weg naar Monnickendam vervolgden. De tocht werd blijkbaar aanzienlijk gekort doordat de voyeurs 'onderwegens niet doende (waren) dan van Krelis en Aagje te praten, waar van ieder allerhande spotternyen en kortswylen uitede', waar de schrijver 'wyl eenige daar van juist niet al te stichtelyk waren' oordeelt beter aan voorbij te kunnen gaan.

A.P. Bruigom

NOTEN

- 1) *Dirk Burger van Schoorel. Chronijk van de Stad Medenblik. Hoorn 1728, p.188.*
- 2) *Cornelis Schoon. Beschrijving van het Dorp Broek. Handschrift 1759, p.194-196.*
- 3) *Aangezien het oudste Broeker grafboek aanvangt met het jaar 1640, kon ook langs deze weg niet de naam van de op 2 augustus 1623 overleden pachter gevonden worden.*
- 4) *Claas Bruin. Noordhollandsche Arkadia. Amsterdam 1732, p.288.*
- 5) *W. van Engelenburg. Geschiedenis van Broek in Waterland. Haarlem 1907. Op p. 182 is het rijm volledig overgenomen.*
- 6) *De prent bevindt zich in het bezit van M.H. Hoek te Monnickendam.*
- 7) *De Wandelaars of vermakelijke reizje door gantsch Noord- en Zuijd-Holland, gedaan door vier Personen te voet. Waar in zeer vele aardige gevallen en nutte Aanmerkingen gevonden worden. Eerste deel. Behelsende de Reijzen door Noordholland. T'Amsterdam. Bij Jacobus Loveringh, Boekverkoper in de Kalverstraat, naast 't Heere Koffi Huis, in de nieuwe Tyding. 1733, p.63-74.*
- 8) *De tekening maakte deel uit van Schoon's Atlas van Waterland, en is beschreven en afgebeeld in: A.P. Bruigom. Waterland, getekend door Cornelis Schoon (1719-1778). Alphen aan den Rijn 1979, p. 178 en 179.*